

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Sosial elmlər və psixologiya
fakültəsinin Sosiologiya ixtisası üzrə
əyani şöbənin I kurs (qrup 1630) tələbəsi
Qurbanov Rəşad İlham oğlunun Ümumi
sosiologiya fənnindən

“Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı problemləri”

mövzusunda

KURS İŞİ

Kafedra müdiri: fəlsəfə üzrə elmlər doktoru ,
prof. İzzət Rüstəmov

Elmi rəhbər: fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru,

dos. Fazil Vahidov

BAKI-2015

Mündəricat

Giriş.	3
1.Sahibkarlıq fəaliyyəti və onun növləri	5
2.Sahibkarlığın inkişafının Heydər Əliyev modelinin təməl prinsipləri.	8
3.Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf problemləri və inkişaf mərhələləri	10
Nəticə.	24
Ədəbiyyat siyahısı.	26

Giriş.

Azərbaycan Respublikası keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrdən biridir. Bu ölkələrə xas ümumi sosial-iqtisadi çətinliklərlə yanaşı, Azərbaycan həm də, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində əmələ gəlmiş bir çox spesifik problemlərlə də üzləşir. SSRİ dağıldıqdan sonra öz müstəqilliyini bərpa etmiş və bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində mühüm sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə başlamışdır. Yeni iqtisadi sistemə, sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatların əsas istiqamətlərindən biri də sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı ilə bağlıdır. Bu sahədə həyata keçirilən hüquqi, iqtisadi və s. tədbirlər nəticəsində bir sıra müsbət irəliləyişlər görünür.

Belə ki, 1998-ci ildə ümumi daxili məhsulun 55%-i özəl bölmənin payına düşmüşdür. 1998-ci ilin əvvəlində respublikamızda dövlət qeydiyyatından keçmiş 12 mindən çox kiçik müəssisə, 11,6 mindən çox kəndli-fermer təsərrüfatı, 1 mindən çox kooperativ, 2 minə yaxın müştərək və xarici müəssisə yaranmış və fəaliyyət göstərmiş, 85,7 min adam hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuşdur.

Bununla belə, bu gün respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyəti qarşısında heç bir problem olmadığını, sahibkarlıq mühitinin isə tamamilə qənaətbəxş olduğunu iddia etmək olmaz. Hal-hazırda həm respublika əhalisinin sayı ilə münasibətdə fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrin kəmiyyəti (təqribən hər 150 min nəfərə 1 müəssisə), həm də burada çalışan əmək qabiliyyətli əhalinin payı digər ölkələrə nisbətən xeyli azdır ; mövcud özəl müəssisələrin əksəriyyəti ticarət, vasitəçilik və xidmətlə, çox az hissəsi isə (təqribən 10-15 %- i) istehsal sahibkarlığıla məşğul olurlar ; özəl müəssisələrin əksər hissəsi Bakı şəhərində toplanmışdır.

Şübhəsiz ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi , habelə keçmiş SSRİ – nin dağılması uzun illərdən bəri formalaşmış iqtisadi əlaqələrin pozulması keçid dövrünün ilk illərində işgüzar fəaliyyətin məhdudlaşmasına gətirib çıxarmışdır.

Qərbi ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki , özəl bölmənin , xüsusən sahibkarlığın inkişafı dövlətin daimi himayəsi və fəal köməyi sayəsində baş verir. Bununla

yanaşı bu ölkələrdə dövlət qanunvericilik , inzibati – hüquq , büdcə , vergi , pul – kredit sistemləri və s. vasitəsilə sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyir.

Bundan fərqli olaraq bu gün respublikamızda sahibkarlıq mühiti vergi , gömrük, bank – kredit və digər iqtisadi sahələrdə çatışmamazlıqlar , dövlət məmurlarının özbaşınalığı və s. ilə xarakterizə olunur. Qeyd edilmiş bu problemlərin aradan qaldırılması sahibkarlıq fəaliyyətinin zəngin potensial imkanlarından Azərbaycanın yüksək iqtisadi inkişafı üçün istifadə edilməyə imkan verəcəkdir. Sahibkarlığın inkişaf problemləri və onların həlli yollarını nəzəri və təcrübi aspektdə tədqiq edib ümumiləşdirən bu mövzu bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinin durmadan genişləndiyi Azərbaycan Respublikasının bu günü üçün aktual əhəmiyyətli olan sahibkarlığın bir çox, o cümlədən idarə edilməsi məsələlərini işıqlandırır.

1. Sahibkarlıq fəaliyyəti və onun növləri

Sahibkarlıq fəaliyyəti cəmiyyət üzvlərinin şəxsi gəlir və ya mənfəət əldə etməyə yönəldilən, öz riski və öz əmlak cavabdehliyi ilə həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskar təsərrüfat fəaliyyətidir. Bu fəaliyyətlə məşğul olanlara isə sahibkar deyilir. Sahibkarlıq fəaliyyəti nə, nə üçün, kimin üçün istehsal etmək, təsərrüfat qanunlarının qəbul olunması, məhdud resurslardan istifadənin daha mütərəqqi üsullarının axtarılıb-tapılması, az xərclə və keyfiyyətli məhsul istehsalı, yeni xidmət üsullarını tapılması, satışın səmərəli təşkili, istehlakçıların araşdırılması, rəqiblərin hərtərəfli öyrənilməsi və s. ilə bilavasitə bağlıdır. Sahibkarın öhdəsinə bir neçə funksiya düşür:

1. Sahibkar iqtisadi fəaliyyəti üçün zəruri olan bütün resursları bir yerə toplayır.

Bunlara təbii, investisiya və əmək resurslarını aid etmək olar.

2. Sahibkar iqtisadi fəaliyyətin ən əsas məsələləri üzrə qərarlar qəbul edir.

3. Sahibkar öz vəsaiti, iş vaxtı və iqtisadi mühitdəki nüfuzu ilə risk edir.

Sahibkar hər şeydən əvvəl iqtisadi fəaliyyətdədir. Bu fəaliyyəti 3 tipə ayırmaq olar:

1. Özünü yaşatmaq zərurətinə görə fəaliyyət.

2. Rahatlıq, əlavə gəlir əldə etmək mülahizələrinə görə fəaliyyət.

3. Sahibkar mülahizələrinə görə fəaliyyət.

Sahibkarlıq öz miqyasına görə kiçik, orta və iri sahibkarlığa ayrılır. Bazar iqtisadiyyatına keçid ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq xalq təsərrüfatının inkişafını, əhalinin məşğulluğunu, ümumiyyətlə iqtisadiyyatın inkişafını müəyyən edən əsas iqtisadi amildir. Kiçik sahibkarlığa aid bir neçə misal göstərək:

Sahibkarlıq məqsədilə torpaqların alınması buna misaldır. Sahibkarlar torpaq alarkən nəyə diqqət yetirməlidirlər? Bir sıra hallarda sahibkarlıq məqsədilə alınmış torpaqlar sonradan sahibkarlar üçün problem yaradır. Torpaq alındıqdan sonra onun təyinatının dəyişdirilməsinin qeyri-mümkünlüyü və ya hüquqi sənədlərinin normada olmaması üzə çıxır. Torpağın istifadəsi ilə bağlı gələcəkdə hüquqi

problemlərlə qarşılaşmamaq üçün kiçik sahibkarlıqla məşğul olan fiziki və ya hüquqi şəxslər torpaq sahələrini alarkən aşağıdakılara diqqət yetirməlidirlər:

- Torpağın hüquqi statusuna;
  - Torpağın təyinatı və onun dəyişdirilməsi mümkünlüyünə;
  - Torpağın ilkin hüquq müəyyənədiçi sənədlərinin mövcudluğuna;
  - Satışa çıxarılan torpaq sahələri ilə bağlı rəsmi elanların dərci hallarına.
- (11.səh.12)

Aptek biznesində kiçik sahibkarlığa misaldır. Hər bir sahibkarlıq fəaliyyətində olduğu kimi, aptek biznesinin təşkili üçün spesifik olan hüquqi tələblər mövcuddur. Bu qəbildən olan tələblərə aptek biznesinə başlamaq üçün xüsusi lisenziyanın alınması, əzcaçılıq fəaliyyətinin həyata keçirildiyi binalar üçün əlahiddə sanitariya şəraitin yaradılması, bilavasitə aptek işçiləri üçün spesifik şərtlərin müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı norma və standartları aid etmək mümkündür.

(2.səh.10)

Françayzinq (və ya franşiza) – bir şirkətin əmtəə nişanının, firma texnologiyalarının, idarəetmə sisteminin istifadə hüququnun müəyyən şərtlərlə başqa şirkətə satışı və ya müvəqqəti təqdim edilməsidir. Burada birinci şirkət tərəf, bu hüququ verən – françayzer, hüququ alan tərəf isə - françayzi adlanır. Tərəflər kommersiya təşkilatları və ya sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fərdi sahibkarlar ola bilər. Üstünlükləri nələrdir? “Françayzinq” adlandırılan bu sistem sahibkarlıq subyektlərinə qarşılıqlı razılaşma yolu ilə fəaliyyətlərini daha da genişləndirmək imkanı verir. Françayzinq sistemində əsasən iri və kiçik sahibkarlıq subyektlərindən ibarət 2 tərəf iştirak edir. Tərəflərdən biri istehsal və ya təqdim etdiyi mal və xidmətlərdən onların satışını təşkil etmək yolu ilə digər tərəfin də yararlanmasını təmin edir. (14.səh.6)

Kiçik və orta sahibkarlığın əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir: iri müəssisənin buraxa bilmədiyi və ya buraxılması üçün lazım olan hissələrin istehsal edirlər, müxtəlif xidmətlər göstərilər, kiçik pərakəndə alverçidirlər, iş yerləri məhdud olan yerlərdə işsizliyi qismən aradan qaldırırlar, istehlakçıları bazarla təmin edirlər, vergi

ödəməklə büdcənin gəlirini atırırlar, əhalinin müəyyən hissəsinin gəlirini artırırırlar, iri müəssisələrə nisbətən çevikdirlər. Bir sözlə ümumi həyat səviyyəsini yüksəldirlər.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanca sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün önəmli tədbirlər görülüb və görülməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 610 nömrəli fərmanı ilə təsdiq etmiş “Azərbaycan respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı” tətbiq edilməyə başlamışdır. Bu proqramda qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikası sahibkarlarına kömək milli fondu, Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı agentliyi və rayonlarda sahibkarlığın inkişafı mərkəzləri yaradılmışdır. Azərbaycanda sahibkarlıq mühitinin formalaşması üçün vacib olan “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında”, “Müəssisələr haqqında”, “Səhmdar cəmiyyətləri haqqında”, “Haqsız rəqabət haqqında”, “Əmək birjası haqqında”, qanunlar və bazar iqtisadiyyatının hüquqi mexanizminin qurulmasını təmin edən digər qanunlar qəbul olunmuşdur. Hal-hazırda da Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev Sahibkarlığın inkişafı yolunda bir çox tədbirlər görməkdədir. Aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən sahibkarlara dövlət yardımı, güzəştli kreditlərin verilməsi buna bariz sübutdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı yolu regional sahibkarlığın inkişafından keçir. Əgər hər regionun öz iqtisadi resurslarından, təbii ehtiyatlarından, iş qüvvəsindən və s. imkanlarından istifadə edilsə, daha səmərəli olar. Onlar arasında şəbəkə yaradılması da zəruridir.

Sahibkarlıq (biznes) fəaliyyətinin müxtəlif növləri vardır. Hər hansı biznes fəaliyyəti bu və ya digər dərəcədə məhsul və xidməti istehsalı, mübadiləsi, bölgüsü və istehlakı ilə sıx bağlıdır.

Biznes fəaliyyətinə yeni başlayan fiziki və hüquqi şəxs sahibkarlığın hansı növünün seçilməsini özü müəyyən etməlidir. Bunun üçün hər şeydən əvvəl onlar müəyyən bilik, təcrübə, bacarıq, qabiliyyət, təşəbbüs, səriştə, istək və mülkiyyət resurslarına malik olmalıdır. Əsasən sahibkarlıq fəaliyyətinin üç növü seçilir:

Xidmət – bu fəaliyyət növü asanlıqla yaradılır və az vəsait tələb edir.

Ticarət - bu fəaliyyət növü nisbətən çox vəsait tələb edir və mühasibat uçotu mürəkkəbdir. Ticarətin iki əsas forması mövcuddur: topdansatış və pərakəndə satış

İstehsal - bu fəaliyyət növü daha çox vəsait tələb edir və risklidir. Bu sahədə sabit bazarın tapılması çətinliklər törədir, bir istehsaldan digərinə keçilməsi prosesi çox mürəkkəb olur, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər tələb olunur.

Sahibkarlıq növünün seçilməsi zamanı ilk növbədə konkret olaraq nə ilə məşğul olunacağı müəyyən olunmalıdır, yəni biznes fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir, şəxs, ideyası, olmalıdır..

2.Sahibkarlığın inkişafının Heydər Əliyev

modelinin təməl prinsipləri.

Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş və onun rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilmiş sahibkarlığın inkişafı strategiyasının aşağıdakı mühüm məqamları nəinki ölkəmizin inkişafında müstəsna rol oynamış, hətta bir model olaraq keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin iqtisadi inkişafı baxımından nümunə kimi qəbul edilə bilər:

-Sahibkarlığın inkişafına yönəldilmiş tədbirlərin sistemliliyinin təmini. Sahibkarlığın inkişafı problemlərinin bir-biri ilə əlaqədar olması, onların həllinin müəyyən bir sistemin daxilində reallaşmasını zəruri edir. Belə ki, müəyyən bir istiqamətdə sahibkarların problemlərinin həllinə nail olmaqla ölkədə işgüzar fəaliyyətin əlverişli mühitini təmin etmək mümkün deyil. Dünya iqtisadi təcrübəsi göstərir ki, sahibkarlığın zəruri iqtisadi mühitinin formalaşmasına yönəldilmiş tədbirlərin xüsusi sistem çərçivəsində reallaşması məqsədəuyğundur. Bu qarşıya qoyulmuş strateji məqsədə çatmağı təmin edir. Ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafı üzrə qəbul edilmiş Dövlət Proqramları bu sahənin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin sistemliliyini təmin etmiş, bu tədbirləri vahid strategiyanın həyata keçirilməsinə yönəltmişdir. Sahibkarlığın dövlət müdafiəsinin bu və ya digər variantının seçilməsi ölkənin inkişaf səviyyəsi,

hazırkı sosial-iqtisadi şərait, inkişafın müasir mərhələsində qarşıya qoyulmuş vəzifələr və digər amillərin təsiri ilə şərtlənir. Bu amillərin təsiri nəzərə alınaraq, ölkəmizdə sahibkarlığın müdafiəsi və inkişafı dövlət sistemi daxilində əlaqələndirilmiş, Azərbaycan modeli yaradılmışdır.

- **Dövlət-sahibkar münasibətlərinin institusionallaşdırılması.** Ölkədə sahibkarlığın davamlı inkişafının təmin edilməsi bu məqsədlə dövlətlə sahibkarlar arasında tərəfdaşlığın institusional təşkilini zərurətə çevirmişdir. Sahibkarlar artıq mövcud problemlərin həllində iştirak edir. Bu baxımdan yaradılmış mexanizmlər (Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu, Sahibkarlar Şurası, Biznes Tədris Mərkəzləri və s.) dövlət-sahibkar münasibətlərinin sivil müstəvidə inkişafında əhəmiyyətli rol oynamaqdadır.

Heydər Əliyevin sahibkarlığın inkişafı modelinin mühüm səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri həmin model çərçivəsində davamlı inkişaf üçün əsaslı zəminin-formalaşmasıdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bu strateji xətt uğurla davam etdirilir. Dövlət-sahibkar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, biznes mühitinə dair qanunvericiliyin və inzibati prosedurların təkmilləşdirilməsi, regionlarda sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması, sahibkarların maarifləndirilməsi və onların işgüzar əlaqələrinin inkişafı istiqamətində davam etdirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında özəl sektorun payı 80%-dən çoxdur, məşğul əhalinin isə təqribən 70%-i bu sektorda cəmləşmişdir. Bu inkişafın ölkəmizin dünyadakı yerində yüksəldir. Azərbaycanın dünyadakı yerini müəyyənləşdirməsi, mahiyyət etibarilə onun geosiyasi və sivilizasiya mövqeyindən özünüidentifikasiyası deməkdir. Ölkəmizin dünya birliyindəki statusu barəsindəki pessimist və optimist proqnozların toqquşması müşahidə olunmuşdur. Sözügedən mübahisələr taleyüklü əhəmiyyət kəsb edir, çünki Azərbaycanın dünya dövləti, yoxsa regional dövlət, başqa sözlə, dünya inkişafının subyektivi və yaxud yalnız obyektivi kimi müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. (19.səh.339)

Sonda ümummilli lider Heydər Əliyevin hələ Azərbaycanda siyasi rəhbərliyə qayıdışının ilk dövründə dediyi bir kəlamı diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm:

“Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sərbəst iqtisadiyyata yol verilməsi, bazar iqtisadiyyatının yaradılması bizim strateji yolumuzdur”.

3. Azərbaycanla sahibkarlığın inkişaf problemləri və inkişaf mərhələləri

Azərbaycan sahibkarlığında bir çox əsaslı problemlər öz həllini gözləyir. Gəlin bu problemlərin bir neçəsi ilə tanış olaq. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi sahibkarlığın əsas 3 növü seçilir. Bunlar istehsal, ticarət və xidmət sahibkarklığıdır.

Respublikamızdakı istehsal sahibkarlığının problemləri ilə tanış olaq. Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının təsərrüfat subyektlərinin inkişafı yalnız bu subyektlərin fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi ilə bağlı olmayıb, həm də onların bütün imkanlarından istifadə etməklə, ölkənin sosial, iqtisadi və intellektual yüksəlişinin təmin edilməsi, iqtisadi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi ilə sıx əlaqədardır. Bütün bu ciddi problemlərin həllində təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin müasir tələblər baxımından təşkilinə, onların istehsal güclərinin və imkanlarının artırılmasına və bu sahədə elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərindən istifadə edilməsinə diqqətin daim artırılması xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Tədqiqatlar göstərir ki, ölkənin iqtisadi inkişafında son on ildə nəzərəçarpan nailiyyətlər əldə olunsada, təsərrüfat və sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətindəki fəallıq yüksək qiymətləndirilə bilməz. Belə ki, bu amil xüsusilə özünü qeyri-neft sektoruna aid əksər təsərrüfat subyektlərinin inkişaf tendensiyasında aydın biruzə verməkdədir (9). Mövcud neqativ vəziyyət təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinə təsir edən nəzəri-metodoloji baxımdan ciddi problemlərin olması ilə bağlıdır. Azərbaycan Respublikasında sənaye və digər istehsal yönümlü təsərrüfat subyektlərinin 60 % -dən çoxu Bakı və onun ətraf

rayonlarında yerləşmişdir. Bu amilin əsası keçmiş SSRİ dövründən qoyulsa da, müstəqillik dövründə ölkədə başlıca işgüzar mühitin və əlverişli infrastruktur şəraitinin burada inkişafına daha çox diqqət yetirilməsi mövcud problemin yaranması üçün mühüm təsir qüvvəsinə malik olmaqdadır. Problemin ciddiliyi onunla bağlıdır ki, vəziyyətin belə şəkildə davam etməsi 60% -ə yaxın ölkə əhalisinin yaşadığı digər regionların sosial-iqtisadi inkişafına nail olunmasında, həmin ərazilərdə yerləşən və təşkil olunması nəzərdə tutulan təsərrüfat və sahibkarlıq subyektlərinin inkişafında gözlənilən nəticələrin təmin edilməsini mürəkkəbləşdirir. Xüsusilə, bu regionlarda yerləşən müxtəlif istiqamətli təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini müasir tələblər baxımından canlandırmaq üçün ciddi ehtiyac duyulan maliyyə-investisiya mənbələrini cəlb etmək, müvafiq subyektlərin rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını təmin edəcək tədbirləri həyata keçirmək mühüm problemlərdən biri olaraq qalmaqdadır. (16.səh62)

Azərbaycan Respublikasında yerli idarəetmə orqanları olan bələdiyyələrin yaradılması demokratik inkişafa doğru uğurlu addım olsa da, bu orqanların işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində də görülməli işlər çoxdur. Hazırda bu orqanların rolu və funksiyası daha dəqiq müəyyən edilməmişdir, bələdiyyələrin və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətləri arasında ciddi və aydın fərqlər görünmür. Mərkəzi Hökumət idarələri ilə qarşılıqlı münasibətlərində tam aydınlıq olmadığı üçün bələdiyyələr onlar üçün müəyyən edilmiş mülkiyyətdən və mərkəzi büdcə tərəfindən ayrılmış fondlardan tam istifadə edə bilmirlər. Gələcəkdə müxtəlif idarələrin rollarının və funksiyalarının dəqiq müəyyən edilməsi çox vacibdir - xüsusilə ona görə ki, infrastrukturun çox hissəsinin idarə edilməsi mərkəzi hökumətdən bələdiyyələrə keçməsi prosesinə başlanmışdır. Bəzi bələdiyyə orqanları iqtisadi inkişaf problemlərini həll etmək üçün, xidmət sahələri yaratmaqla həm əhaliyə əlavə xidmət göstərməyi, həm də büdcə vəsaitlərini artırmaq istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirə bilmişlər (3, 17). Lakin, hər il bələdiyyələrin nəzərdə tutulmuş büdcə smetası nəzərə alınıb, onlara dövlət, mərkəzi büdcə tərəfindən ayrılan ümumilikdə yüz milyon manata qədər (hər mərkəzi bələdiyyə orqanı üzrə 2-2,5 milyon manat) əvəzsiz maliyyə yardımının

müqabilində bu tədbirlər yetərli sayıla bilməz. Müvafiq orqanlarda vəsaitin xərclənməsinə nəzarət mexanizmi, maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının aparılması, hesabat vermə, audiddən keçmə sahəsində ciddi problemlər mövcuddur (4). Bələdiyyələrə təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasında bəzən bir sıra süni çətinliklər yaradılır, buna nümunə olaraq bələdiyyə orqanının təsis etdiyi həmin subyektlərin qeydiyyatdan keçirə bilməməsini, onların sərəncamında olan müəssisə və obyektlərin yenidən qurulması üçün uzunmüddətli və münasib şərtlərlə kreditlərin verilməməsini və s. göstərmək olar. Bütün belə maneələrin mövcudluğu bələdiyyələrə yerli büdcəyə əlavə maliyyə vəsaitinin cəlb edilməsinin qarşısının alınmasına səbəb olur. Məhz elə bu səbəbdəndir ki, bir sıra bələdiyyələr müvafiq resurslara malik olsalar da əlavə xidmət sahəsini yaratmağa meylli olurlar. Bələdiyyələrin təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasında mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün 9 ayrıca qanun layihəsinin hazırlanması və Milli Məclis tərəfindən qəbul edilməsi problemin birdəfəlik aradan qaldırılmasına imkan verə bilər. Qanun layihəsində işçilərin sosial təminatından tutmuş, təsərrüfat subyektinin yaradılmasınadək bütün hüquqi məsələlər öz əksini tapmalı və bu istiqamətdə mövcud olan maneələrin qarşısı qanuni yolla alınmalıdır.

Dünya ölkələrinin təcrübəsində olduğu kimi, Azərbaycanda bazar iqtisadi münasibətləri təkmilləşməkdə, ölkə iqtisadiyyatına daxili və xarici mənbələr hesabına investisiya cəlbinə tələbat artmaqdadır. Müasir və perspektiv dövr baxımından ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı, qəbul olunan dövlət proqramlarının icrası bu mühüm amillə sıx bağlıdır. Məhz bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında investisiya fəallığının artırılması bu sahədə qəbul olunan hüquqi-normativ sənədlərin təkmilləşdirilmə zərurətini gündəmə gətirməkdədir. Azərbaycanda investisiya fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanunlar “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” və “İnves- 97 tisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarıdır. Dünya təcrübəsində mövcud qanunvericilik sənədləri bir ad altında birləşdirilməklə yerli və xarici investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədlərinə xidmət edir. Lakin, Azərbaycanda müvafiq qanunların ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərməsinə və qəbul olunduğu

müddətdən 15 ildən artıq vaxt keçməsinə baxmayaraq, bu hüquqi-normativ sənədlərdə bir çox təkmilləşmələrə ehtiyac hiss edilir. Hər iki qanunvericilik sənədində dövlət investisiya siyasətinin hazırlanması və onun həyata keçirilməsi siyasəti maddəsinin ayrıca bir maddə kimi verilməsi və müvafiq maddənin tərkibinin mahiyyət baxımından açıqlanmaması ölkədə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətlərinin hüquqi baxımdan təminatına təsir göstərməklə, investisiya siyasətinin reallaşdırılmasının vahidliyinə, bu sahədə qəbul olunan dövlət proqramlarının bir-biri ilə daha sıx təmasda olmasına münbit zəmin yaratmış olar. Xüsusilə, bu siyasətin hazırlanmasında, icra mexanizmində konkret istiqamətlərin, fəallığın aydın ifadə olunması üçün keçiriləcək tədbirlərin məsuliyyət mərkəzinin müəyyənləşdirilməsi xüsusi zərurətdən çıxış edir. Müvafiq qanunvericilik sənədlərində təsərrüfat subyektlərinin investisiya cəlb etməsi ilə bağlı müəyyən problemlər mövcuddur, digər tərəfdən isə burada çevik tənzimlənmə mexanizmini və stimullaşdırılma formalarını ifadə edən müddəalar da bu sahədə olan beynəlxalq tələblərə cavab vermir. Hər iki qanunvericilik sənədində investisiyaya nəzarətin təşkili forması müəyyən edilməmişdir. (16.səh.96-97)

Sahibkarlığın digər əsas növü olan ticarətlə bağlı olan problemlərlə tanış olaq. Buraya kənd təsərrüfatındakı problemləri aid etmək olar.

Taxılçılıq-müasir dövrdə əhalinin ərzaqla təminatı bəşəriyyətin ən global problemlərindən biridir. Problemin həllində taxılçılıq təsərrüfatı əsas rol oynayır. Bu təsərrüfat aqrar-sənaye kompleksinin digər sektorları üçün sistem yaradan, əlaqələndirici rol oynayır. Taxıl istehsalının vəziyyəti və taxıl bazarında mövqeyi dünya təcrübəsində beynəlxalq miqyasda və ayrı-ayrı ölkələrin ərzaq təhlükəsizliyinin əsas göstəricisi kimi qəbul edilir. Lakin ölkəmizdə bu sahədə bir sıra problemlər vardır ki, onlarında həlli taxılçılığın inkişafında böyük rol oynayır.

Son zamanlar iqlim dəyişikliyi nəticəsində istehsal prosesi zamanı baş verən təbii hadisələr, xəstəlik və zərərvericilərin geniş yayılması, digər tərəfdən də keyfiyyətli toxum, gübrə, texnika, anbar çatışmamazlığı, suvarma suyu ilə təminatda yaranan problemlər mövcud durumu daha da çətin vəziyyətə salıb. Fermerlər istehsal etdikləri məhsulları daxili bazara çıxarıb satmaqda çətinlik çəkirlər. Belə halların

baş verməsi öz növbəsində fermerlərin, kəndlilərin bir hissəsini müflisləşdirib, onları həvəsdən salıb, banklardan kredit alan sahibkarların borc,yükün,artırıb.

Ekspertlərin qənaətinə görə, aqrar sahənin çətinliklərindən biri də ondan ibarətdir ki, əldə olunan məhsulların əsas hissəsi qısa bir müddətdə müştərilərini tapmalıdır. Əks halda, fermerlərin, kəndlilərin istehsal etdiyi məhsulun saxlanması və yeni bazar axtarışı üçün əlavə xərc çəkməklə yanaşı, itkiləri də az olmayacaq. Bu gün mövcud emal müəssisələrimizin əldə olunan kənd təsərrüfatı məhsullarını qarşılayacaq gücü, potensialı yoxdur. Bazar məhduddur və bu bazarda son zamanlar daha çox xaricdən idxal olunan kənd təsərrüfatı məhsulları satılır. Son bir neçə ildə hökumət tərəfindən əsas sahə sayılan taxılçılıq artıq sıradan çıxmaq üzrədir. Ümumi əkin sahəsinin 65 faizindən çox hissəsində taxıl əkilsə də, əldə olunan ümumi məhsul ölkənin tələbatını ödəmir. Hətta ərzaq buğdasına olan tələbat Qazaxıstan və Rusiyadan idxal olunan 1,5 milyon ton buğdanın (idxal olunan buğda ununu da buğdaya çevirmək şərtilə) hesabına ödənilir. Daxildə istehsal olunan taxılın həcmi 2,9 milyon tondan artıq göstərsə də, bunun nə əhalinin qida məhsullarına olan tələbatında, nə də ki, heyvandarlığın inkişafında rolu görünmür. Dövlət Statistika Komitəsinin verdiyi məlumatlar ürəkaçan deyil. Hər hektardan 25 sentner taxıl, 15 sentner pambıq, 145 sentner kartof, 146 sentner tərəvəz, 80 sentner üzüm, 70 sentner meyvə və giləmeyvə, 145 sentner bostan məhsulları, 9,8 sentner çay yarpağı və s. məhsulların istehsal göstəricilərini hökumət səmərəli fəaliyyətin nəticəsi kimi qiymətləndirsə də, əslində, bu göstəricilər aşağı olduğu üçün bu səviyyədə istehsal iqtisadi cəhətdən effektiv hesab oluna bilməz.

Taxıl əkini ilə məşğul olan fermerlərin bildirdiyinə görə, ötən il məhsulu biçməyə kombayn,tapılmayıb.

İqtisadçı ekspert Rövşən Ağayev bildirir ki, hökumət hər hektara 100 manat ayırır: "Əgər doğrudan da yerli taxıl standartlara cavab vermirsə 2 addım atılmalıdır. O zaman hökumət o buğdanı subsidiyalaşdırmamalıdır. Ən keyfiyyətli buğda toxumu da mövsüm vaxtı 1 manata satılır. Hökumət hər hektara verdiyi pul əvəzinə 150-200 kiloqram toxum versə, daha məqsəduyğun olardı".

Fermer Həsən Quliyev bildirir ki, ən yaxşı taxılı əkilə belə kombaynlar onu təmiz biçirlər: "İçərisinə zir-zibil çox qarışır, bu zaman taxıl keyfiyyətsiz alınır. Xəstəliklərin qarşısını toxum vaxtı almaq olur. Taxıl səpilməmişdən öncə dərman vurmalsan, səpindən sonra da. Bunu da almağa fermerlərin gücü çatmır. Bəzi dərmanları var ki, onu səpindən sonra vurmalsan. Bəzi bitkilərin bitməsinin qarşısını alır. Həmin bitkilər taxılla birgə biçildikdə zibil olurlar. Əkinçilərin də buna əsasən maddi gücü çatmır, dövlət də öz-növbəsində gübrəni az verir".

Bu gün fermerlərin tədarük məsələsində - saxlanma anbarlarının olmamasında ciddi problemləri var. İkinci məsələ fermerlərin əkdüyü taxılın yalnız heyvan yeminə, yararlı, olmasıdır.

Kənd təsərrüfatı mütəxəssisi Vahid Məhərrəmli bildirir ki, bu gün fermerlərin istehsal etdikləri buğda kondisiyaya çatdırılmayıb, heç bir standart cavab vermir. Bunu özləri də başa düşür. Yüksək keyfiyyətli buğda əldə etmək üçün əlavə gübrə və dərmanlara ehtiyacları olduqlarını deyirlər, ancaq bunu da onlara dövlət vermir: "Azərbaycanda fermerlər 20 ildir taxıl əkirlər. Bu 20 ildə növbəli əkin sistemi yaradılmayıb. Orda zərərvericilər ilbəil artır. Onların qarşısını kimyəvi vasitələrlə almaq lazımdır. Həmin sahələrə verilən mineral və üzvi gübrələr kifayət eləmir. Birincisi mineral gübrə tələbatın 5 faizi qədər verilir, üzvi gübrə isə ümumiyyətlə verilmir. Yəni torpaq 20 ildə münbitliyini itirir. Avropa ölkələrində hər hektara 400 kiloqrama qədər mineral gübrə verilir. Hətta Misirdə 700 kiloqram gübrə verilir. Bu qayğının nəticəsidir ki, həmin ölkələrdə hər hektara 70 sentner, məhsul, alırlar".

Fermer Balaxanı Əliyev bildirir ki, alverçilər gəlib qapı-qapı düşüb taxılı alırlar. Ucuz alıb başqa yerə baha qiymətə satırlar. Bizdə də tədarük anbarı yoxdur ki, taxılımızı ora yığıb saxlayaq. Camaatın çoxu arpanı, buğdanı biçin vaxtı 1 kilosu 17-18 qəpiyə satır. Alverçilər də aparıb heyvandarlıqla məşğul olanlara 22-23 qəpiyə, satırlar.

Ekspert Vahid Məhərrəmovun fikrincə, aqrar siyasət həyata keçiriləndə mütləq hesablama aparılmalıdır: "Ölkəyə nə qədər taxıl məhsulu lazım olduğunu bilmək çətin deyil. Əhalinin istehlak normasına uyğun ərzaq buğdasına və heyvandarlıqda qüvvəli yemə nə qədər ehtiyacımız olduğunu hesablamaq çox asandı. Bunları

bildikdən sonra nə qədər əkin sahəsinə ehtiyacımız olduğunu bilməliyik. Nə qədər toxuma, texnikaya, su resurslarına, anbara ehtiyacımızın olduğunda çox asanlıqla, hesablaya, bilərik.

Sovet hökumətinin vaxtında 1985-ci ildə ölkədə 495000 hektar sahədə taxıl əkilirdi. Həmin illərdə də 4500 ədəd kombayn vardı. Hər 110 hektara 1 kombayn düşürdü. Bu, normal idi. Bu gün Rusiyada, Avropada da belədi. Hər kombayna düşən əkin sahəsi 80-120 hektar arasındadı. Hazırda ölkəmizdə 1 kombayna düşən pay 560 hektardan çoxdu. Bu qədər kombaynla işin öhdəsindən gəlmək mümkün deyil. Burada bir faktor da var. Sovet dönəmində daha geniş sahələrdə taxıl əkilirdi - ən azı 50-100 hektar sahədən söhbət gedir. Rusiyada, Avropada da daha geniş sahədə taxıl əkini ilə məşğul olurlar. Bizdə əkin sahələri bölünüb kiçik hissəciklərə - 2,3,4,5 hektarlıq sahələrdə taxıl becərilir. Belə olduqda kombaynı uzaq məsafədən gətirmək lazımdı ki, 2 hektarlıq sahədə buğda biçsin. Bu halda kombaynların sayını sonsuzluğa qədər artırmaq lazımdır ki, işin öhdəsindən gəlmək mümkün olsun. Ölkədə 1740 ədəd kombayn var. Onun da bir hissəsi köhnəlib, bunu hətta Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi də bilmir. Onların dilindən çıxan rəqəm 3000 ədəddi. Halbuki, Dövlət Statistika Komitəsinin verdiyi məlumata əsasən ölkədə kombaynların sayı 1740 ədəddir ki, bunun da hardasa 870-i "Aqrolizing" in balansındadı. Digərləri də xüsusi əllərdədi - onların da əksəriyyəti köhnə kombaynlardır. Köhnə kombaynlardan da 20-25 ildir istifadə olunur. İstismar müddəti başa çatdığı üçün onlar tez-tez sıradan çıxır, itkiyə yol verir, məhsuldarlığı azaldır. Vahid Məhərrəmov bildirir ki, taxılçılığı yalnız intensiv yolla inkişaf etdirilməlidir: "Ekstensiv yol əkin sahələrini genişləndirməklə yanaşı bu sahədə texnikaya, toxuma, anbara və sair istehsal vasitələrinə olan ehtiyacı artırır.

Heyvandarlıq-kənd təsərrüfatının əsas sahələrindən biridə heyvandarlıqdır. Ölkəmizdə bu sahədə bir çox inkişaf, bununla yanaşı problemlərdə vardır. Azərbaycanada heyvandarlığın inkişafı, eləcə də heyvandarlıq məhsulları istehsalının artırılması, emalın yaxşılaşdırılması, damazlıq işi daim aktual problem kimi qalmaqdadır. Heç şübhəsiz, sözügedən sahənin inkişafı dövlətin diqqət

mərkəzindədir bunun üçün vaxtaşırı maliyyə də ayrılır. Amma nəticəni əks etdirən rəqəmlərə diqqət yetirəndə məlum olur ki, heyvandarlıq təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi, bu sahədə vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində müəyyən işlər görülməsinə baxmayaraq, mövcud durum qənaətbəxş deyil.

2020-ci ildə qoyunların baş sayının 10 milyona çatması gözlənilir. Bunun üçün birinci növbədə qoyunların yem problemi həll edilməlidir. Xırdabuynuzlu heyvanları əsas və ucuz ayaqaltı yemlə təmin edən qış və yay otlaqlarının ot məhsuldarlığını artırmaq üçün tədbirlər görülməlidir.

Hər il respublikada 15-16 min ton qoyun yunu istehsal olunur. Sahibkarların istehsal etdikləri yun anbarlarda yığılıb qalır. Hazırda ölkədə ən azı 50 min ton yun vardır. Xalçaçılıq sənayesini inkişaf etdirmək hesabına bu yundan istifadə etmək mümkündür.

Dünyanın bütün ölkələrində quş əti istehsalı intensiv artır. Bu sahədə Azərbaycanda da böyük inkişaf var. 20-dək quşçuluq müəssisəsinə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən kredit verilmişdir. Ayrı-ayrı rayonlarda quşçuluğun inkişafına böyük diqqət yetirilir. Siyəzən rayonunda 543 ev təsərrüfatı öz həyətyanı sahəsində 12-20 min baş broyler olan quş damları tikib, quşçuluqla ciddi məşğul olurlar. Təkcə bu rayonda 3000 min baş broyler yetişdirilir. Bu Ərzaq Təhlükəsizliyinə dair Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsinə siyəzənlilərin verdikləri sanballı töhfədir. Son aylarda quş əti qiymətinin çox aşağı düşməsi o deməkdir ki, respublikada kifayət qədər quş əti istehsal olunur. Əgər quşçuluğa marağı daha da artırısaq, quş əti istehsalını 2020-ci ildə 100-120 min tona çatdırmaq mümkündür. Bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün birinci növbədə xarici ölkələrdən idxal olunan quşçuluq məhsullarının qarşısı alınmalıdır.

Heyvandarlığı və quşçuluğu inkişaf etdirmək üçün birinci növbədə yem məsələsi həll edilməlidir. Bu sahədə ciddi problemlər mövcuddur.

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq ölkəmizdə aqrar islahatların aparılması nəticəsində kolxoz və sovxozların bazasında xüsusi mülkiyyətə əsaslanan özəl qurumlar yaradılmışdır. Həmin dövrdə ictimai təsərrüfatların əmlakı qiymətləndirilərək əmlakdan pay almaq hüququ olan subyektlərə verilmiş və

torpaqlar əhaliyə paylanmışdır. Fərdi təsərrüfatların artması nəticəsində yem bitkilərinin əkilməsinə, istehsalına və mal-qaranın balanslaşdırılmış yem payı ilə yemləndirilməsinə lazımi əhəmiyyət verilmir. Əksər bölgələrdə mal-qara quru ot, küləş və qismən də kəpəklə yemləndirilir. Yem payında sulu-şirəli yemlər, qarışıq yem, senaj, silos demək olar ki olmur.

Əsas məsələlərdən biri kəndlərdə zoobaytar mütəxəssislərinin çatışmamasıdır. Çünki, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinə qəbula maraq göstərən abituriyentlərin sayı xeyli azalmışdır. Bu problemi həll etmək üçün universitetdə təhsil alan tələbələrə yüksək, məsələn, 150-200 manat təqaüd verilməsi imkanlarına baxılmalıdır. Hal-hazırda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi başda olmaqla, digər nazirliklərin aparatlarının aqronom, zootexnik və baytar həkimlərinə böyük ehtiyacları vardır. Bu kadrlar olmadığından nazirliklər səriştəsiz, elmə söykənməyən, səthi sənədlər hazırlayırlar.

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və kadr hazırlığının yaxşılaşdırılması üçün ciddi tədbirlər həyata keçirir.

Son olaraq xidmət sahəsinə nəzər yetirək. Xidmət sahəsinin bir neçə növü vardır. [Maliyyə xidmətləri](#), mobil rabitə, turizm, sığorta, poçt və s.

Dünya İqtisadi Forumu (DİF) tərəfindən turizm, aviadaşımalar və səyahətlər biznesinin inkişafı üzrə hesablanan rəqabətlik reytinqində Azərbaycan bu il 133 dövlət arasında Ukrayna ilə birlikdə 76-77-ci yerləri tutub (APA).

DİF-in açıqladığı son hesabatda əsasən, son bir ildə Azərbaycan sözügedən reytinqdə mövqeyini 3 pillə yaxşılaşdırıb. Bu zaman turizm biznesinin inkişafı üzrə Azərbaycana verilən xüsusi indeks (Travel & Tourism Competitiveness Index - TTCİ) göstəricisi 3,84 təşkil edib. Azərbaycanda turizm, aviadaşıma və səyahətlər biznesinin həcmi 2008-ci ildə ən azı 509 mln. ABŞ dolları təşkil edib. Ümumi hesabda isə milli iqtisadiyyatın turizmlə bağlı sahələrində çalışanların sayı 39 minə çatıb. Proqnozlara görə, 2009-2018-ci illərdə turizm biznesinin ortaillik artım tempi 8,8% ola bilər.

Məlumdur ki, dünya iqtisadiyyatında ən gəlirli sahələrdən biri də turizmdir. Araşdırmalar göstərir ki, dünyada turizm inkişaf edən ölkələr hər il bu sahədən 735 milyard dollar gəlir götürür. Azərbaycanda da bu sahənin inkişafı üçün böyük potensial var və son illər bu istiqamətdə xeyli işlər görülüb.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin turizm şöbəsinin müdiri Aydın İsmiyevin dediyinə görə, 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafı ilə əlaqədar təstiq olunmuş Dövlət Proqramı, demək olar ki, 90 faiz yerinə yetirilib: "Bu illərdə turistlər üçün nəzərdə tutulmuş mehmanxana və mehmanxana tipli obyektlərin sayı 2 dəfə artıb. Ölkəyə gələn turistlərin sayında da iki dəfə artıb var. Hazırda bölgələrdə beynəlxalq standartlara cavab verən obyektlərin tikintisi davam edir.

"Azərbaycan mehmanxana kompleksləri assosiasiyası" İctimai Birliyinin otel meneceri Müzəffər Ağakərimov isə bu sahədə olan problemlərə toxundu: "Əsas problemlərdən biri otellərdə çalışan ofisiant, aşpaz, xidmətçilərin qulluq etmə qabiliyyətinin aşağı olmasıdır. Bu gün fəaliyyətdə olan otellər kommərsiya məqsədli olduğundan bu sahədən yalnız pul götürmək istəyirlər. Digər məsələ isə unudulur. Məsələn, gələn qonağa milli xörəklər əvəzinə Avropa yeməkləri təklif olunur. Rayonlardakı ofisiantlar isə tamamilə səriştəsizdir. Xarici qonaqlarla işləyən otel işçiləri və ofisiantlar dil bilməsi vacibdir. Turizm sahəsində olan problemlərdən biri ölkədə peşəkar bələdçi-ekskursiya rəhbərlərinin olmamasıdır. Turistlərin ölkədən xoş təəsüratlarla ayrılması üçün onlara ölkənin mədəni, milli dəyərləri, iqtisadiyatı, tarixi ilə bağlı dəqiq məlumatlar verilməlidir. Ancaq bu gün lazımi səviyyədə bu işin təşkil olunmaması səbəbindən, qeyri-peşəkarların bu işə cəlb edilməsi, turistlərdə yanlış məlumatların formalaşmasına təkan verir. Bələdçinin işi tək cə haranısa tanımaqla kifayətlənməməlidir. Bizdə hazırda bu işi öz üzərinə götürənlər turisti lazımi ünvana apardıqdan sonra, ona heç bir məlumat verə bilmir, nəticədə turistlərin sualları cavabsız qalır. Sovet dövründə turistlər üçün təqdim olunan mətnləri Elmlər Akademiyasında hazırlanırdı. Ona görə də, bu məsələ ciddi yanaşma tələb edir".

M.Ağakərimov ölkədə turistlərin qəbul olunması üçün bütün tipli otellərin olmasının zərurliyini də dedi: "Məsələn bu gün paytaxtda dünya çempionatları,

idman yarışları, konfranslar, simpoziymlar keçirildikcə qonaqların da sayı çoxalır. Yaxşı olardı ki, Bakı liman şəhəri olduğu üçün flot tipli mehmanxanaların inşasına başlanılsın. Çünki əsasən dəniz və okean ətrafında yerləşən şəhərlərdə bu tipli mehmanxanalar fəaliyyət göstərir. Bundan başqa, paytaxtda daha çox konqres və simpoziymlar keçirildiyinə görə konqres-otelin tikintisinə ehtiyac var. Konqres-otellər 1000-1200 nəfəri qəbul edə bilər. Belə bir otelin inşası Bakının nüfuzunu daha da artırardı. Çünki konqresə gələnləri eyni bir oteldə qəbul etmək daha məqsədəuyğundur. Bununla onların nəqliyyat problemi də aradan qalxar".

Mütəxəssis 4 və 5 ulduzlu otellərdənsə 2 və 3 ulduzlu otellərin olmasını da daha üstün sayır: "2 və 3 ulduzlu otellərin qiyməti nisbətən ucuz olduğundan şirkətlər 4-5 ulduzlu otellərə üstünlük verir. Ancaq turist ölkənin daxilində də ola bilər. Bütün təbəqələri təmin etmək üçün 2-3 ulduzlu otellərə hazırda böyük ehtiyacı var. Belə ki, bu gün ucuz otel tapmayan turist evlərdə qalır. Ancaq oteldə qalmaq dövlət üçün daha xeyirlidir. Çünki evlərdə qalanlar vergi ödəmirlər".

Ölkəmizdə turizmin inkişafı üçün təbii şərait əlverişli olsa da hələ bu vəziyyətin cüzi bir hissəsindən istifadə edilir. Müxtəlif bölgələrdə istirahət güşələrinin tikilməsi və s. turizmin bir addım qabağa getməsindən xəbər verir lakin bizim etdiyimiz bir-birinə ziddir. Baxaq bir tərəfdən turizmi inkişaf etdirməyə can atırıq, digər tərəfdən müxtəlif mədəniyyət abidələrini məhv edirik.

Turizmin vəziyyətini daha aydın canlandırmaq üçün bu sahənin inkişafının əsas amillərini qeyd edək:

-Təbii şərait buraya rekreasion ehtiyatlar, təbiət gözəllikləri və s. aiddir.

Ölkəmizin olduqca əlverişli təbii şəraiti olsa artıq qeyd etdiyim kimi bundan istifadə etmirik.

-Mədəni-tarixi amil buraya müxtəlif tarixi abidələr və s. aiddir.

-Siyasi amil buraya ölkədəki vəziyyətin sakit olması, müharibənin olub-olmaması daxildir. (12. Səh 257)

Azərbaycanda tarixi abidələrin mühafizəsindən və onların turistləri cəlb edəcək vasitə kimi istifadəsinin səviyyəsi aşağıdır. Lakin yaxın gələcəkdə buna fikir veriləcəyi planlaşdırılır.

-Siyasi amil buraya ölkədəki vəziyyətin sakit olması,müharibənin olub-olmaması daxildir.

Yeni tarixi şərait Azərbaycanda turizmin beynəlxalq standartlar əsasında qurulmasına geniş imkanlar açdı. Bu sahə üzrə bəşəri prinsiplərə cavab verən qanunvericilik aktlarının, normativ-hüquqi, təlimat bazasının hazırlanmasına diqqət gücləndirildi. Gələcək turizmin inkişafı məqsədilə, əsas prioritetlər müəyyənləşdirilmişdi. Hazırda Azərbaycanda turizmin beynəlxalq standartlar səviyyəsinə qaldırılması üzərində hərtərəfli geniş miqyaslı tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Dünyada ən qədim və inkişaf etmiş iqtisadi fəaliyyət sahələrindən biri sığorta sistemidir. Azərbaycanda isə sığortanın tarixi iki əsrdən bir qədər azdır. Elə inkişaf səviyyəsinə görə də bu sahə dünya səviyyəsindən geridə qalmaqdadır.

Sığorta iqtisadi anlayış olmaqla yanaşı iqtisadi fəaliyyət sahələrinin və cəmiyyətin inkişafında mühüm rol oynayır. Sığorta istehsal prosesində baş verən maddi itkilərin əvəzinin ödənilməsi ilə əlaqədardır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında da sığortanın inkişafı mühüm rol oynayır və bu sahədə mühüm tədbirlər görülməkdədir.

Respublikamızın müasir sığortası maliyyə sisteminin ən önəmli sferalarından biridir. O istehsalının aşağı düşməsinin qarşısının alınmasında, onun fasiləsizliyinə zəmanət yaradılmasında şübhəsiz əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanda sığorta birlikləri hüquqi şəxs kimi Maliyyə Nazirliyinin tərkibindəki Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Nəzarətində qeydiyyatdan keçdikdən sonra öz nizamnamələri əsasında fəaliyyət göstərirlər. Hazırda ölkədə 28 sığorta şirkəti, 1 təkrar sığorta şirkəti var:

Bildirək ki, ölkədəki sığorta şirkətləri əsasən yerli şirkətlərdir. Çünki mövcud qanunvericilik sığorta şirkətinin yaranması zamanı xarici kapitalın cəlb edilməsinə məhdudiyyətlər qoyur. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının 25 dekabr 2007-ci ildə qəbul etdiyi Sığorta Fəaliyyəti haqqında Qanununa əsasən sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalında xarici kapitalın iştirak payının 49 faizdən artıq olmaması nəzərdə tutulurdu. 2008-ci il 14 noyabrda Maliyyə Nazirliyi qanun bu tələbini daha

da sərtləşdirərək ölkədə fəaliyyət göstərən bütün sığortaçıların nizamnamə kapitallarının ümumi məbləğində bütün xarici sığortaçıların payının son həddini 30 faiz müəyyən etdi. Tələblərə görə, xarici sığortaçı sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən minimum kredit reytinginə malik olmalı idi. Bununla ölkə ərazisində xarici sığortaçıların filiallarının fəaliyyətinə yol verilmədi. Azərbaycan respublikası ərazisində yerləşən sığorta predmeti yalnız prezident sığortaçıların sığortalanması ola bilər. Azərbaycanda sığorta şirkətlərinin kapitallaşmasının aşağı səviyyədə olması, sığorta bazarının zəif inkişaf etməsi bu sektorun inkişaf səviyyəsinin xarici ölkələrlə müqayisədə 25-30 dəfə geridə qalmasına gətirib çıxarıb. Bu gün sığorta bazarının inkişafının aşağı templəri məhz sığorta şirkətlərinin kapitallaşması səviyyəsinin yüksək olmaması ilə bağlıdır. Sığorta bazarının əsas iştirakçısı, bazarı tənzimləyən və ona dövlət tərəfindən nəzarəti həyata keçirən orqan kimi isə Maliyyə Nazirliyinin şirkətlərin nizamnamə kapitallarına qoyulan tələbi yerinə yetirə bilməmələrinə münasibəti adekvat deyil. Belə ki, sığorta şirkətləri nizamnamə kapitallarına qoyulan tələbi yerinə yetirə bilməmələrinə baxmayaraq, son 3 ildə Maliyyə Nazirliyi sığorta və təkrar sığorta şirkətlərinin məcmu kapitalına minimal tələbləri mərhələlərlə artırır. Nazirlik əvvəlcə sığortaçıların maliyyə dayanıqlığını, ödəmə qabiliyyətini və sığorta olunanların maraqlarının daha etibarlı təmin olunmasını nəzərə alaraq minimal kapitalının artırılması istiqamətində addım atdığını bildirsə də sığorta sisteminin sektor kimi axsaması bu tələbin yumşaldılmasına gətirib çıxarıb. Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının qərarı ilə 2010-cu il 29 noyabrında sığortaçıların və təkrar sığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında Kollegiya qərarına dəyişiklik edilib. Nəticədə sığortaçıların və təkrarsığortaçılar tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin mərhələli qaydada artırılması müəyyən olunub. 2011-ci il 01 tarixinə sığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği 3 milyon manat, təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği 6 milyon manat, 2012-ci il 01 tarixinə sığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği 4 milyon manat, təkrarsığortaçılar üçün 8

milyon manat, 2013-cü il 01 yanvar tarixinə sığortaçılar üçün 5 milyon manat, təkrarsığortaçılar üçün 10 milyon manat müəyyənləşdirilib. (10. Səh.14-15-16)

Respublikamızda sahibkarlığın inkişaf mərhələlərinə aid cədvəllə tanış olaq

Sahibkarlığın inkişaf mərhələləri				
Mərhələlər	Xüsusiyyətləri	Nəticələr	İqtisadi inkişafın tələbləri	
1993-cü ilə qədər olan mərhələ	<ul style="list-style-type: none"> İslahatların həyata keçirilməsində ləngimələr; həyata keçirilən epizodik tədbirlərdə sistemsizlik. 	<ul style="list-style-type: none"> inkişaf göstəricilərinin səviyyəsinin aşağı düşməsi; maliyyə və istehsal sahələrində qeyri-sabitliyin hökm sürməsi. 	<ul style="list-style-type: none"> bazar iqtisadiyyatına istiqamətlənmiş sistemli islahatlara başlama zərurəti: <ul style="list-style-type: none"> özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi; sahibkarlığın təşəkkülünün dövlət müdafiə sisteminin formalaşması. 	
1993-2002-ci illər	1993-1996-cı illər	<ul style="list-style-type: none"> UDM-ın həcminin azalmasının qarşısının alınması; inflyasiyanın minimal səviyyəsinin təmini. 	<ul style="list-style-type: none"> -formalaşmış əsaslar üzərində islahatların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi. 	
	1996-2002-ci illər	<ul style="list-style-type: none"> real islahatlar üçün zəruri şərtlərin təmini; siyasi və makroiqtisadi sabitliyin əldə edilməsi; sahibkarlığın təşəkkülü istiqamətində ilkin tədbirlər. 	<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlığın inkişafının dövlət müdafiə sisteminin təşəkkülü; özəlləşdirmə; idarəetmədə struktur dəyişikliyi; 	<ul style="list-style-type: none"> əsas makroiqtisadi göstəricilərin artım dinamikası; sahibkarlıq subyektlərinin sayının dinamik artımı; xarici investisiya axını.
2002-ci ildən sonrakı mərhələ	<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlığın inkişafının dövlət müdafiə sisteminə köklü dəyişikliklər: <ul style="list-style-type: none"> - maliyyə təminatı; - dövlət tənzimlənməsi; - infrastruktur; - hüquqların müdafiəsi. 	<ul style="list-style-type: none"> sahibkarlıqda istehsal yönümlü inkişaf meyli; regionlarda işgüzar fəaliyyətin canlanması sahibkarların cəmiyyətdəki mövqeyinin möhkəmlənməsi. 	<ul style="list-style-type: none"> məşğulluğun təmini; regional potensialın reallaşdırılması: <ul style="list-style-type: none"> - sənaye; - aqrar sahə; - turizm. ixrac potensialının reallaşdırılması; innovasiya sahibkarlığının təşəkkülü və inkişafı 	

Nəticə

Beləliklə, yuxarıda araşdırılan mövzudan belə bir nəticəyə gəlmək olarki, daima inkişafda olan ölkəmizin sahibkarlıq fəaliyyətində əsaslı problemlər öz həllini gözləyir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş sosial-

iqtisadi inkişaf strategiyasının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən inamla və böyük uğurla davam etdirilməsi nəticəsində ölkəmiz hərtərəfli inkişaf etmişdir. İqtisadiyyatın neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sahələrinin də davamlı inkişafına nail olunmuşdur. Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsində sahibkarlığın rolu böyükdür. Təsadüfi deyil ki, dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri məhz özəl sektorun hərtərəfli dəstəklənməsi, onun daha da genişlənməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması, bu sahədə müxtəlif yardım və təşviq mexanizmlərinin tətbiq edilməsidir. Azərbaycanda özəl bölmənin inkişafında, sahibkarlığa dövlət maliyyə dəstəyinin gücləndirilməsində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun işinin səmərəli təşkili xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və genişləndirilməsinə xüsusi önəm verir və bu diqqətin nəticəsidir ki, son illərdə Fondun işini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlara edilən dəyişikliklər nəticəsində onun təkmil fəaliyyət mexanizmi formalaşdırılmış və dövlət büdcəsindən güzəştli kreditlərin verilməsinə ayrılan vəsaitlərin həcmi artırılmışdır. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətinin Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının prioritetləri və mərhələlər üzrə həlli tələb olunan vəzifələrlə uzlaşdırılması, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi və bu fəaliyyətin genişləndirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanları ilə 2002-ci, 2004-cü, 2005-ci, 2006-cı və 2009-cu illərdə onun statusu və vəsaitlərinin istifadə edilməsi Qaydaları təkmilləşdirilmiş, güzəştli kredit vəsaitlərinin daha məqsədəuyğun yerləşdirilməsinə və sahibkarlıq subyektlərinin bu kreditlərdən səmərəli istifadə etməsinə əlverişli şərait yaradılmışdır.

Bununla belə bu gün bir sıra iqtisadi subyektlərin idarəetmə və təsərrüfatçılıq funksiyalarının bir – birindən ayrılması prosesinin başa çatmaması, əhali yığımlarının aşağı səviyyədə olması, sahibkarlar tərəfindən investisiya yönümlü bank kreditlərinin əldə edilməsi imkanlarının məhdud olduğu, istehsal olunmuş

məhsulların reallaşdırılması qarşısında dayanan çoxsaylı problemlər respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını xeyli ləngidir. Bu problemlərin həlli gələcəkdə ölkəmizin inkişafı üçün çox əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov İ.D. Azərbaycanın və dünya ölkələrinin kənd təsərrüfatı. Bakı 2013 712 səh.
2. Ağayev R. Aptek biznesi:kiçik sahibkarlar üçün bələdçi. Bakı 2014. 60səh.

3. Axundov M. Müəssisə iqtisadiyyatı. Bakı 2002
4. Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası hesabat və məlumatlar. 2009
5. Azərbaycan Respublikasının “Bələdiyyələrin ststusu haqqında” Qanunu. Bakı 1999.
6. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı. Bakı 1997 24 iyun
7. “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına Dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı 2002.
8. “Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının sürətlənməsi haqqında “ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Fərmanı. Bakı 2003.
9. Azərbaycan Respublikası statistika komitəsi. 2010
10. Əliyeva L. Azərbaycanda sığorta sistemi: iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi. Bakı 2011. 108 səh.
11. Əliyev S. Torpaq mülkiyyət hüquqlarının əldə olunması:kiçik sahibkarlar üçün bələdçi. Bakı 2014. 48səh.
12. Hüseynov.İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları. Bakı 2007. 442 səh
13. ”Xalq cəbhəsi” qəzeti. 2009 6 Mart
14. İslamov E., Muğayeva S., Babaşov B., Ağayeva Ş. Françayzinq:kiçik sahibkarlar üçün bələdçi. Bakı 2014. 48səh.
15. Kənd təsərrüfatı nazirliyi. 2015
16. Kərimov E.N. Azərbaycanda təsərrüfat subyektlərinin istehsal fəaliyyətinin inkişaf problemləri. Bakı 2012. 284 səh.
17. Muradov Ş.M. İnsan potensialı: əsas meyllər, reallıqlar, problemlər. Bakı2004. 660 səh.
18. Tağıyev A.H. İnnovasiya. Bakı 2012. 54 səh
19. Vahidov F.Q., Ağayev T.B. Sosiologiya Bakı 2013. 352 səh.
20. ”Vergi” jurnalı. Bakı 2010 №10
21. Александрова А. Ю. Международный туризм. М., 2001.
22. Вечканов Г. С., Вечканова Г. Р. Макроэкономика. М. 2008, 678с.

23. К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. Экономикс. Принципы, проблемы и политика. М. 2007, 940с.

İnternet saytları

- ❖ www.gender-az.org
- ❖ www.wikipedia.org
- ❖ www.banker.az
- ❖ www.sigorta.maliyye.gov.az
- ❖ www.economy.gov.az
- ❖ www.azerbajjan-news.az